

Yıl 1980. OPEC (Petrol Üreten Ülkeler Birliği) üyesi ülkeler, petrol fiyatını, varili (tonun sekizde biri), yuvarlak 10 \$dan, 35 \$a yükselteli, buna da bağlı olarak petrol endeksli Batı ekonomileri alt üst olalı, bir yıl kadar olmuştu. Başta petrol üreticisi Arap ülkeleri, genelde ise OPEC ülkeleri, dünyaya egemen olması, bilhassa Batılı ülkeler tarafından istenen, serbest piyasa ilkelerinin altını çiziyorlar... Kendilerinin, Batılı ülkelere, elektronik eşyadan, beyaz eşyaya, otomotiv ürünlerinden, silâha varıncaya kadar, çok geniş bir yelpaze içinde yer alan tüm ürünleri, Batılılar'ın belirlediği fiatlardan satın aldıklarına, dikkat çekiyorlar... Bu durumda, hemen neredeyse tümünün yegâne metaı durumunda olan petrolün, gün günden daha fazla azaldığı ve biteyazmakta olduğu gerekçesi ile, petrol fiyatını, arz ve talep dengeleri çerçevesinde, istedikleri gibi yükseltmeye hak sahibi olduklarını, ileri sürüyor... Böylelikle, petrol fiyatını (1973'de, varili 3 \$'dan 8 \$'a çıkarttıktan sonra) ikinci kez (1979'da ve bu sefer daha da fahiş bir miktarda olarak, varili işte 10 \$'dan, 35 \$'a), yükseltme kararını alıp, inatla uygulamada tutuyorlardı.

İran-İrak Savaşı: Enerji = Kirli, Hatta Kanlı Siyaset

Tam o günlerde, bu satırların yazarı, 1980'de Münih'te toplanan XI. Dünya Enerji Konferansı'nda, ülkemizi temsilen bulunduğu sırada, konferansın bilimsel havası ile katiyen bağdaştırılamayacak bir gelişmeye, oradaki hemen herkes gibi, şaşkınlık içinde tanık oldu. Fransızca konuşan bir katılımcı kürsüden, OPEC Ülkeleri'nin temsilcilerine dönük, fiyatların Batılı ülkeler tarafından kabul edilemez derecede yükseltilmiş olduğunu kasederek, sağ elinin işaret parmağını da, tehdit üslubu ile, öne arkaya hareket ettirerek, Beyler, ateşle oynamayınız deyiverdi. Salona, bir buz dağı düşmüş gibi oldu. Demek ki serbest piyasa ekonomisini geçerli kılmaya yönelik iddia ve çıkışlar, numaraydı ve dünya ekonomisi ancak Batılılar'ın istediği kadar serbest olabilirdi. O kadar böyle olmalı ki, 1980 Sonbaharı'nda, önce, terörden bunalan Türkiye'de, askeri müdahale oldu; bunun üzerine, o sırada ABD Dışişleri Bakanı olan, eski NATO Komutanı General Rogers, darbenin, kendi bilgilerinde, planlı bir biçimde yapıldığını ima edip, darbeyi yapanlara dönük olarak (pek çok yerde kaydedildiği şekliyle), Bizim çocuklar başardılar, dedi. Türkiye, içeride, darbeye hak kazandırdığı ileri sürülebilecek koşullar ne olursa olsun, zapt-u rapt altına alıniverdi. Arkasından da İran-İrak Savaşı çıktı. Daha doğrusu çıkarıldı. [1]

Taraflar, daha çok silâh alabilmek için, petrol arzını çoğalttılar. Buna bağlı olarak petrol fiyatları düştü. Batılılar, petrol satın almak üzere ödedikleri petro-dolarları, silâh satarak geri aldılar. Satılan silâhlar savaşta telef oldukça, İran da Irak da, daha daha fazla petrol sattılar, daha daha çok silâh aldılar.

Ticarette, önceleri petrol fiyatının yükselmesinden dolayı, sıkışıp, bir anlamda deliye dönmüş olan Batılılar (savaş sırasında, taraflardan biri, bir parça üstünlük edinecek olsa, obür tarafa daha çok silâh satılmak suretiyle, her halde, gerekli ince ayarların yapıldığı hususu ayrıca saklı olarak), son toplamda, apaşikâr kârdaydılar.

İran da Irak da, savaşın bedeli olarak, yüz milyar dolar mertebesinde tutarlarlar ödedikleri bir yana, asıl, onbinlerce gençlerini yitirdiler; acılara boğuldular. Malûm, Irak'ın elinde kalmış silâh fazlaları, Irak'ın Kuveyt'i İşgali'ndan başlayarak, gerektiğince, çeşitli defalarda, imha ediliverdi.

Yirmi yıl öncesi, Türkiye'de ve burnumuzun dibinde meydana gelen gelişmeleri hatırlatmakla, şunu ifade etmek istiyorum: Enerjinin olduğu yerde, muhakkak siyaset

vardır; hatta kirli siyaset vardır, hatta hatta kanlı siyaset vardır. Bu teorem dünyanın hemen her yerinde geçerlidir; bizim içinde yer aldığımız bölgede daha çok geçerlidir.

*

Yakın zamanda içimizde büyüyen terör olayını da böylesi bir çerçeveden soyutlanmış olarak düşünmek, fevkalade yanlış olur. Evet, içimizde büyüyen teröre dönük olarak, Silâhlı Kuvvetlerimiz, kesin bir zafer kazanmıştır; temelde ise kendine özgü coşkusu ve gelenekleriyle, bir kenetlenme sergileyen, Türk ulusu, Türkiye Cumhuriyeti kesin bir zafer kazanmıştır. Ancak, olayın uluslararası boyutu itibariyle, neler olup bittiğine bakılacak olursa, sokaktaki insanın küçük dilini yutması sonucunu beraberinde getirecek resimler görülebilecektir. O resimler ki, nice dizi dizi filmler oluşturacak dehşetengizliktedirler. Yine de tek bir cümlede özetlemek istersek, Batılılar'ın, kendi aralarında Orta Doğu'da, bizim üzerimizden, bir hinterland kavgası yaşadıklarını ifade etmek pek yanlış olmayacaktır.

Enerji Açısından: Kafkaslar = Orta Doğu

Aynı bir çerçevede, kuşkusuz, kendilerine ait karakter özellikleri ile gelişiyor olsalar da, ne Ermenistan-Azerbeycan çatışmasını, ne Rusya'yı geniş anlamda ilgilendiren ve içine çeken Kafkaslar'daki öteki çatışmaları, bu kez Ruslar baş bir özne olmak üzere, Batılılar'ın, kendi aralarındaki, esas olarak bölgedeki petrol odaklı hinterland kavgaları ve tepişme sürecinden soyutlamak da, hiç mümkün sayılmamalıdır. [\[i\]](#)

Bu bağlamda, Türkiye'nin Güneydoğusu, demek ki, Irak'tan başlayıp, Arabistan yarım adasını içine alan biçimde, enerji odaklı, başlı başına bir sorun ve çatışma merkezi oluşturmaktadır. Burada Irak'tan Yumurtalık'a akan petrol yanı sıra, ileride, taa Katar'dan, Türkiye üzerinden Batı'ya verilmesi söz konusu olan, doğal gaz, Türkiye'yi, doğrudan, içine alma özelliğindedir. Aynı çerçevede, Irak, Suriye ve Mısır doğal gazlarının da ülkemiz üzerinden Avrupa'ya verilmesi söz konusu olabilecektir.

Türkiye'nin Doğusu diğer taraftan, İran'ın Hazar Denizi'ne açılan ülkelerden birisi olması, buranın ise, Kuzey Doğumuz'da baş bir enerji kaynağı olması dolayısıyla, yine enerji odaklı, çok yönlü bir sorun ve çatışma merkezi oluşturmaktadır. İran'dan, Irak petrol Boru Hattı yanı sıra, Türkiye'ye doğal gaz aktarılacak olması da, Türkiye'yi, doğrudan, içine alma özelliğindedir.

Türkiye'nin Kuzey Doğusu, Azerbeycan, Türkmenistan ve Kazakistan, keza Özbekistan petrol ve doğal gaz bağlantıları dolayısı ile, tam bir karmaşa yumağı özelliğindedir. Bu ülkeler yanı sıra, enerji nakil hatlarının geçeceği Gürcistan ve Ermenistan, ayrı ayrı çözümlenmeye dahil edilmek durumundadırlar.

Nihayet, Kuzey'deki Rusya, Türkiye'nin etrafındaki enerji odaklarının dördüncüsü olarak, dikkate alınacaktır. Rusya'dan, gerek Balkanlar'dan Türkiye'ye gelen doğal gaz, gerekse de Karadeniz altından geçirilerek ülkemize aktarılmak durumunda olan doğal gaz da, Türkiye'yi, doğrudan, içine alma özelliğinde tasnif edilecektir.

Türkiye, böyle bir çerçevede, etrafındaki, ayrıca kendi aralarında etkileşmeli, dört büyük kutbun, menfaatlerinin olduğu kadar, sürüşmelerinin de bir kesişme konumu özelliğindedir.

Bu çerçevede olası gelişmeleri, bunun ışığında da kimi önde görünen stratejileri irdelememiz yerinde olacaktır.

Orta Doğu ve Türkî Cumhuriyetler Doğal Gazı'nı, Türkiye Üzerinden, Rus Doğal Gazına Alternatif Olarak, Avrupa'ya Verme', Fikri

İlginç sayılabilecek bir strateji; Türkî Cumhuriyetler, keza İran, o arada Katar doğal gazının, ülkemiz üzerinden, Yunanistan da yanımıza alınarak, Rus doğal gazıyla rekabet edecek biçimde, Avrupa'ya verilmek istenmesine ilişkin tasavvuru içermektedir.[\[ii\]](#)

Bu çerçevede, bilhassa, Tuz Gölü ve Değirmenköy doğal gaz depolama tesislerini öncelikle devreye sokmak, keza hemen tüm Türkiye'de doğal gazdan yararlanmak üzere dağıtım hatlarını tesis etmek, önem taşımaktadır.

Ulusal enerji eldesi açısından bir strateji ise; Rusya'dan ya da çevremizdeki diğer kaynaklardan doğal gaz işal edip, burada, kwxsaaati 10 cent'den, nisbeten pahalı elektrik üretmek yerine; örneğin, Türkmenistan doğal gazını, Rus doğal gaz boru hatları kiralanarak, Gürcistan'a getirmek ve buradaki atıl santrallerde elektrik üreterek, bunu enterkonekte şebeke üstünden 4 cent'e Hopa'ya verme[\[iii\]](#) yaklaşımında olduğu gibi; doğal gaz değil, elektrik işal etme; bu çerçevede de (elektrik üretimine dönük olarak) doğal gaz boru hatları değil, elektrik iletim hatları tesis etme yönündeki fikir üzerine inşa olmaktadır.

Türkiye Üzerinden, Avrupa'ya, Doğal Gaz Değil, Elektrik Verme, Fikri

Türkmenistan doğal gazını Gürcistan'da elektriğe çevirip, bunu Hopa'ya verme fikri; elektrik üretimi itibariyle, genelde Ortadoğu, keza Rus ve Türkî Cumhuriyetler doğal gazını, Avrupa'ya aktarmak yerine; hangisi ise, o kaynağın hemen yanbaşıında elektrik üretilip, elektriği, kullanım merkezlerine aktarma fikrini, ağırlıklı olarak müknaatıslamaktadır. Nitekim, işte doğal gaz, keza petrol taşıması, elektrik taşımasından bir mertbe (on kat) kadar daha pahalıya gelebilmekte, son toplamda elektrik maliyetini, yuvarlak bire üç, daha pahalıya getiriyor olmaktadır.

Öyleyse, Türkiye üzerinden, ham enerjinin üzerinden taşındığı bir ipek yolu özelliği kesbedebileceği gibi, elektrik üretimi itibariyle, bundan daha rasyonel görünüyor olarak, hazır elektriğin, üzerinden taşınacağı yeni bir ipek yolu özelliği daha kazanabiliyor olacaktır.[\[iv\]](#)

Bu noktada; tüm Kuzey Afrika'nın, Cebelitarık ve Sibiryaya üzerinden Avrupa'ya bağlı olduğu; keza Mısır, Suriye ve Ürdün'ün, ülkemiz üzerinden Avrupa'ya bağlanmakta olduğu; o arada Avrupa'nın kendi içinde, hemen tamamıyla elektrik ağlarıyla örülmüş olduğu, anımsanabilir.

Dikkate sunduğumuz stajjilerin, tabiatıyla; biri diğerine muhakkak yeğlenmek üzere değil; bilhassa hangi ağırlıklarda olarak, hangi coğrafyalarda ve doğrultularda değerlendirilmek durumunda olduklarına bağlı olarak, çalışılmaları, esas olacaktır.

Dünya'nın Isınması ve Doğu'daki Su Gizilimiz

Söz konusu bağlamda, iki husus daha kaydedilmek yerinde olacaktır. Birincisi, Türkiye'nin Doğusu'ndaki su gizilimizdir. Buradaki su zenginliğimiz bugün için de, malûm, gayet

önemlidir ve yeterince stratejik bir özelliktedir. Ne var ki, atmosferin ısınmasına bağlı olarak, sıcak kuşak eğer öngörüldüğü şekliyle kuzeye kayacak, buna da bağlı olarak, eğer Akdeniz Bölgesi daha da çok ısınacaksa, Doğu'daki su zenginliğimizin stratejik önemi artacaktır. Bu husus her türlü stratejik bağlamda muhakkak göz önünde bulundurulmalıdır.

Gelişegidecek Diğer Bir Stratejik Özelliğimiz:

Güneş Enerjisi = Temiz Hidrojen Enerjisi

Burada kaydetmek istediğimiz son husus, hemen önümüzdeki yıllara dönük olmasa da, Türkiye'nin, günümüzde, pek skoplarda olmayan, stratejik, gayet önemli diğer bir özelliği, güneş zenginliğidir. Sıcak kuşağın kuzeye kayacak olması sonucu karşı karşıya kalınacak su kıtlığı sıkıntısı, ne ki işte, bizim açımızdan bir avantaja dönüşebilmektedir. Avrupa, enerji açısından kurak bir yöredir. Petrol; keza, gerek Rusya'dan Avrupa'ya verilmekte olan doğal gaz, gerekse de üzerimizden, yine Avrupa'ya verilecek olan doğal gaz ise, tabiatıyla sonludur. Avrupa bu durumda, sonraki evrelerde, öndeki bir seçenek olarak, her halde güneş enerjisine yönelmek durumunda olacaktır. Bu açıdan Avrupa'nın iki temel kaynağı vardır: Kuzey Afrika ve Türkiye. Türkiye, bütün Güney Avrupa Ülkeleri'nin (İspanya, Fransa, İtalya, Eski Yugoslavya ve Yunanistan) gördüğünden, iki kat daha fazla güneş görmektedir.

Dolayısıyla bilhassa Türkiye'nin aldığı güneş enerjisiyle su, hidrojen ve oksijenine ayrıştırılacak; hidrojen, sıvılaştırılarak, ya tankerlerle ya da boru hatları ile Avrupa'ya verilebilecektir. [v] ^{lvil.} ^{lviii} Ya da demin değindiğimiz biçimde, Türkiye'de kurulacak büyük hidrojen santrallerinde elektrik üretilecek, bu elektrik, iletim hatları ile Avrupa'ya verilebilecektir.

Hidrojen malûm, temiz bir enerji kaynağıdır. Yanınca (yani, oksijenle birleşince), hayatımızın baş bir kaynağı olan, su vermektedir. Hidrojen; yukarıda güneşimiz, gezegenimizde de (oksijen ve hidrojene) ayrıştırılabilecek su oldukça, üretebileceğimiz; demek ki pratikçe hep kullanılabilir, bir enerji kaynağı olmaktadır. Öyleyse, güneş enerjisi, önümüzdeki, herhalde şöyle bir elli yılda, ülkemiz açısından ciddi bir stratejik özellik kazanabilecek gibi durmaktadır.

Ülkemize dönük çeşitli stratejiler çalışılırken, göz önünde tutulması yerinde olacak bir nokta da işte, budur.

Dünya atmosferine, başta asit oksitleri ve karbondioksit olmak üzere, daha fazla miktarda istenmedik madde ifrazatına izin vermeyen Kyoto Protokolü'nün [viii]; bir defa, en kötü ahvalde doğal gaza öncelik tanınması; daha sonraki bir evrede ise, hidrojen enerjisini baş bir rolde öngörüyor olması itibariyle, Türkiye'nin, katmerli bir stratejik özellik keşettiği hususuna dikkat ediliyor.

Güçlü bir Türkiye Olmanın Koşulu: İç İstikrarı Olan Bir Türkiye

Bunun Koşulu: Sosyal Esitsizliklerden Arındırılmış Bir Türkiye

Her hal-u kârda, bölgede kişilikli ve güçlü bir Türkiye gerçekleştirmenin koşulunun, her ne olursa olsun, en önce, istikrarlı bir Türkiye olduğu unutulmamalıdır. Böyle bir Türkiye ise,

iç barışı sağlam temellere oturmuş, bir Türkiye gerektirmektedir ki, bunun da birincil koşulu, gelir dağılımındaki adalettir.

Ülkemizin etrafı hiç kuşkusuz bize yönelik pek çok tehditle sarılıdır. Bunların hepsi de bizi istikrarsızlaştırmak, bunun da ötesinde kendi emelleri için, ellerinden geldiğince tüketmek üzere debelenip durmaktadırlar. Ne var ki bunların hiç biri, iç barışımızı tehdit eden sosyal eşitsizliklerden daha önemli sayılamayacaktır.

Her türlü ulusal stratejik yaklaşımın; konumuz açısından bakacak olursak; bilhassa Avrupa enerji tablosunda belirecek ihtiyaçtan yararlanıp, bunu ülkemize yönelik bir katma değere dönüştürecek; demek ki bir Türkiye optimali sağlayacak (o arada tarihi ve kültürel, keza lâik stratejik özelliklerimizi, öteki türlü olacağından daha çok öne çıkartmamız olanağını bize bahşedecek), ulusal stratejik yaklaşımların, sağlıklı biçimde kurgulanıp sürdürülebilmesinin baş bir düğüm noktası, işte bu olgudur.

[i] *Burada, bir yerde ters bir gelişme olduğunda, sağlıklı bir değerlendirme yapabilmek açısından, şu iki kıstasa eş ağırlıklı olarak, dikkat etmek önem taşır: i) Söz konusu gelişmenin meydana gelmesine dönük olarak, acaba uygun bir vasat mevcut mudur? ii) Bu vasatı dışarıdan kaşıyanlar var mıdır? “Vasat var” demek, “Dışarıdan birileri bu vasatı kaşıyor” demek değildir. “Birileri vasatı azdırmak için, gayret sarfediyor” demek de, “Vasat hiç yok demek” değildir. Dolayısıyla, İran ile Irak arasında çok gaddar bir savaş çıkmışsa, bunun vebalini tek başına, böylesi bir savaşı körükleyenlere yıkmak uygun değildir. Tabii onların veballeri vardır; bunda ancak, dış gelişmeleri yeterince izlemekten yoksun, bu arada ortamın nasıl azdırılmak istendiğine gözlerini kapatmış, o ülkelerin kaderlerine yön verenlerin de, pek çok veballeri olduğunu, aynı bir ağırlıkla, tartıya dahil etmek, yansız bir değerlendirmenin baş bir gereğidir.*

[ii] *T. Yarman, C. Akalın, Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği, Avrupa Birliği ve NATO İlişkilerinin Geleceği, Türkiye’ye Etkileri, Aynı Başlıklı Sempozyum, Harp Akademileri Komutanlığı, 11 - 12 Ocak 2001.*

[iii] *C. Pala, Bilgi Notu, BOTAŞ, Eylül 2001.*

[iv] *A.Canpolat, Enerjide Radikal Çözümler, Ekovizyon, Ağustos 1997.*

[v] *A.Canpolat, International Electricity Interconnections, Conference on Gas, Oil and Electricity Interconnections in şe Balkans, Selânik, 16-17 Ekim 1995.*

[vi] *T. Yarman, Türkiye’de Güneş Enerjisi, Cumhuriyet, 4-7 Kasım 1984.*

[vii] *T. Yarman, Türkiye’de Güneş Enerjisi’nden Yararlanma İmkânları, Çağrılı Bildiri, Türkiye’nin Enerji Sorununa Ekonomik Yaklaşım, Türkiye Ekonomi Kurumu, 18 Ocak 1985, Ankara.*

[viii] *T. Yarman, Enerji Dünyasının Sorunları, Seçenek ve Çözümleri Karşısında Türkiye, Aynı Başlıklı Sempozyum, Teknik Açış Konuşması, 22-24 Mayıs 1985, Eskişehir.*

*[viii] Kyoto Protocol to the United Nations Framework Convention on Climate Change,
Kyoto, Aralık 1997*